

SINDIKALNI POKRET U VINODOLU U RAZDOBLJU 1934—1941. GODINE

Iako su pojedini autori i dosad u svojim radovima isticali i neke činjenice iz sindikalnog pokreta u cjelini i za područje Vinodola ili samo pojednog njegova dijela u međuratnom razdoblju,¹ ipak treba konstatirati, da dosad ne postoji ni jedan rad koji bi nastojao da dade sustavniji prikaz sindikalnog pokreta na tom području. I ovaj rad samo je pokušaj stremljenja tom cilju, jer je posve sigurno da će biti potrebna daljnja istraživanja, da se ova problematika što potpunije i sveobuhvatnije prikaže i interpretira. Dakle, riječ je samo o pokušaju da se pridonese stvaranju potrebnih uvjeta budućeg sintetskog valoriziranja sindikalnog pokreta na području Vinodola, pa su u tom pogledu moguće i odgovarajuće praznine. Iako se određeni pojavni oblici sindikalnog pokreta na području Vinodola pojavljuju i prije prvog svjetskog rata, ovaj pokret doživljava svoju prvu i pravu masovnost u razdoblju 1919. i 1920. godine. Nije to nepoznato a ni slučajno, već je to bila posljedica dubokog utemeljivanja političkog revolucionarnog radničkog pokreta u mnogim vinodolskim naseljima i rezultat rada mnogih partijskih aktivista. No, organizaciono ustrojstvo u sindikalnom pokretu Vinodola ostvaruje se ponajprije u okvirima Općeg radničkog saveza (ORS) čija je podružnica osnovana u Crikvenici i Grižanama.² To je bila sindikalna organizacija općeg tipa i u svoje redove okupljala je radništvo različitih struka. U toku 1919. godine osnivaju se i pojedine strukovne sindikalne organizacije, među kojima je osnovana prva podružnica Saveza građevinskih radnika za Hrvatsku i Slavoniju u Selcima i to najvjerojatnije još početkom ožujka 1919. godine imajući do 11. ožujka iste godine 33 člana,³ a poslije se omasovila. No, pravi zamah klasnog sindikalnog pokreta u Vinodolu bio je tijesno povezan s objedinjavanjem revolucionarnih sindikata na Kongresu ujedinjenja u Beogradu u travnju 1919. godine kao i stasanjem partijskih organizacija. Dakako, kada je riječ o strukturi radničke klase Vinodola, onda treba imati na umu, da se radništvo u tom kraju nije koncentriralo u bilo kakvoj industrijskoj proizvodnji, već je imalo svoje osnovno izvorište u proleterizaciji seoskog stanovništva. Naime, najveći broj radništva u Vinodolu bavio se građevinskim poslovima, a kako ograničena građevinska djelatnost nije omogućavala zapošljavanje radnika na građevinskim objektima u Vinodolu, to su oni odlazili za poslom širom zemlje. Manji broj radnika bio je zaposlen i u ostalim djelatnostima (obrtu, šumarstvu, ribarstvu i turizmu), te tako, bez obzira na to što Vinodol nije imao klasične oblike industrijskog proletarijata, ipak je imao razvijenu radničku klasu. S obzirom na veliki broj građevinskih radnika i njihov izuzetno težak položaj upravo su oni i bili najagilniji u svom klasnom sindikalnom organiziranju, pa u tom pogledu predstavljaju i značajnu snagu u radničkom sindikalnom pokretu u Hrvatskoj. Tako je vidljivo iz izvještaja Saveza građevinskih radnika za Hrvatsku i Slavoniju od 4. ožujka 1920. godine upućenog Zemaljskoj vladi, Odjelu za unutarnje poslove, da na području Hrvatske i Slavonije djeluje ukupno 27

podružnica građevinskih radnika, među kojima se navodi i tri podružnice u Vinodolu i to u mjestima Crikvenica, Drivenik i Grižane—Belgradu.⁴ Zanimljivo je, da se ne spominje podružnica Saveza građevinskih radnika u Selcima, iako se pouzdano zna da je djelovala i da je potkraj 1919. godine imala 146 članova.⁵ Do kraja 1920. godine djelovala je podružnica Građevinskih radnika i u Novom Vinodolskom i organizirala je pokret svojih članova radi poboljšanja uvjeta rada i nadnica,⁶ a takva podružnica također je djelovala i u Bribiru.⁷ Dakle, na području Vinodola ukupno je djelovalo do kraja 1920. godine šest podružnica Saveza građevinskih radnika obuhvaćajući u svoje redove najveći dio građevinskih radnika. Što se tiče postojanja sindikalnih organizacija drugih struka radnika moguće je samo još utvrditi postojanje podružnice Saveza kovinarskih radnika u Crikvenici koja je 1920. godine imala 22 člana.⁸

Osnovni oblik djelatnosti većine sindikalnih podružnica u Vinodolu ogleđao se je u nizu vođenja štrajkaških i tarifnih pokreta boreći se za dostojnije uvjete rada i bolje nadnice. U tom pogledu u više mahova štrajkali su novljanski i crikvenički građevinski radnici, a u prosincu 1920. godine i bibrski građevinski radnici.⁹ Udar režima Kraljevine SHS potkraj 1920. godine (Obznana) i sredinom 1921. godine (Zakon o zaštiti države) nemilosrdno su utjecali i na klasni sindikalni pokret u Vinodolu. Ne samo što su se postojeće klasne sindikalne podružnice u Vinodolu rasformirale, već ni kasnije nije bilo, izuzev samo povremeno i za pojedina mjesta, htijenja i mogućnosti da se obnovi sindikalni pokret u okvirima Nezavisnih sindikata. Ograničeni pokušaji u tom pogledu postojali su samo u Novom i Crikvenici.¹⁰ Koristeći izuzetno teško stanje u klasnom sindikalnom pokretu Vinodola nastojao je URSSJ da popuni tu prazninu, ali je i njegov pokušaj imao isto tako ograničene dosege. Doduše, uspjelo je samo Savezu živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu, da od 1927. godine utemelji u Crikvenici platiše Saveza¹¹ koje s obzirom na malobrojno članstvo nije moglo imati značajniju ulogu. Bitne promjene u sindikalnom organiziranju radnika u Vinodolu zbivaju se u toku 1934. godine i dalje. Bila je to posljedica oživljavanja ukupnog političkog života prouzročenog pasivnošću do tada šestojanuarskom diktaturom, pa je to imalo i svog odraza na sindikalnom planu. Međutim, za razliku od razdoblja 1919—1920. godine, sindikalni pokret u razdoblju 1934—1941. godine nije bio idejno jedinstven. Njegova obnova, doduše, otpočela je na platformi URSSJ i ukupnih tendencija KPJ, da komunisti trebaju osvojiti ove sindikate i pretvoriti ih u klasne sindikate. Međutim, od 1936. godine pa nadalje u klasni sindikalni pokret Vinodola imamo snažan prodor HRS-a iza kojega je stajala Hrvatska seljačka stranka, pa se u Vinodolu postavljalo pred komuniste zadatak postupnog osvajanja utjecaja u ovom građansko-stranačkom sindikatu, a od sporazuma Cvetkovića i Mačeka 1939. godine imao je i sve atribute režimskog sindikalnog pokreta. Na osnovi dosadašnjih istraživanja ukazati ćemo na: 1) organizacioni rast sindikalnog pokreta uopće u Vinodolu od 1934. do 1941. godine i 2) na štrajkove i pokrete kao i neke druge akcije koje je vodio.

1.

Organizacionu strukturu sindikalnog pokreta prikazat ćemo po pojedinim sindikalnim savezima, dakako najprije onima koji su bili u sastavu

URSSJ. U tom pogledu izvjesnu prednost daje se prikazu sindikalnog organiziranja građevinskih radnika koji su u ukupnom zbiru činili veći dio vinodolskog radništva. Prva podružnica Saveza građevinskih radnika u Vinodolu osnovana je u Novom Vinodolskom 2. rujna 1934. godine, a samoj osnivačkoj skupštini prisustvovao je i Petar Dergenc, član Pokrajinskog sekretarijata Saveza građevinskih radnika Jugoslavije iz Zagreba. U rukovodstvo podružnice su izabrani: za predsjednika Vencel Mažuranić, za potpredsjednika Eduard Mudrovčić, tajnika Franjo Paladin, blagajnika Jerko Mrzljak, a za članove odbora podružnice Franjo Mažuranić i Ivan Zoričić.¹² S obzirom na broj članove nije nikada uspjela u svoje redove okupiti barem većinu građevinskih radnika, tako da je prema izvještaju Pokrajinskog sekretarijata Saveza građevinskih radnika Jugoslavije iz Zagreba od 22. listopada 1934. godine imala svega 10 članova i bila najmanja od 15 podružnica građevinskih radnika na području Hrvatske i Slavonije,¹³ ali se broj članova novljanske podružnice znatno uvećao iduće godine. U studenom 1935. godine imala je 45 članova, a od toga broja čak 43 bili su nezaposleni.¹⁴ Nekako istodobno, kada je osnovana podružnica Saveza građevinskih radnika u Novom Vinodolskom, osnovana je i u Crikvenici. To se vidi iz dopisa podružnice Saveza građevinskih radnika u Crikvenici od 23. svibnja 1935. godine upućenog Radničkoj komori u Zagrebu u kojem se navodi da je podružnica »mlada organizacija 6—7 mjeseci«.¹⁵ Ne raspoložemo pokazateljima o broju članova podružnice, ali se njen kakav-takav rad susreće i 1937. godine.¹⁶ Treća podružnica Saveza građevinskih radnika osnovana je u Selcima. Naime, građevinski radnici iz toga mjesta koji su radili na izgradnji turističke ceste Sušak — Novi najprije su osnovali podružnicu HRS-a, ali su bili nezadovoljni njenim radom, te su zahtijevali pomoć od Međustrukovnog odbora URSSJ u Sušaku, da se u Selcima osnuje klasna sindikalna organizacija građevinskih radnika, koja će biti u stanju da štiti interese svoga članstva, a ne da bude prirepak političkih malverzacija Hrvatske seljačke stranke s radnicima. Bez obzira na to što su podaci proturječni, da li je podružnica Saveza građevinskih radnika u Selcima osnovana 21. listopada ili 21. studenog 1937. godine¹⁷ (ovaj posljednji datum je točan), bitno je da je ona osnovana i da je to primjer očitog suprotstavljanja klasnog sindikalnog pokreta građevinskih radnika neklasnom pokretu. Na osnivačkoj skupštini podružnice građevinskim radnicima Selaca govorio je Drago Bogdanić iz Sušaka, a zatim je izabrano rukovodstvo podružnice, a za njenog predsjednika, toliko je poznato, izabran je Josip Antić, zidar.¹⁸ Zanimljivo je istaknuti, da su nakon uspješne dovršene skupštine građevinskih radnika u Selcima, svi prisutni otišli na grob istaknutog selaćkog komunista Vjekoslava Jeličića i položili cvijeće, a o djelatnosti tog istaknutog Selčana govorio je Drago Bogdanić.¹⁹

Bez obzira na utjecaj koji je imalo platište Saveza živežarskih radnika Jugoslavije u Crikvenici, istaknimo to, s obzirom na ranije postojanje jezgre okupljanja, egzistiralo je ovo platište 1934. i 1935. godine. U ovom Savezu djelovali su radnici različitih struka, a osnovno je bilo da su djelovali u djelatnostima koje su se bavile opskrbom stanovništva osnovnim životnim potrebštinama. Tako prema izvještaju Saveza živežarskih radnika Jugoslavije iz Zagreba od 2. studenog 1934. godine je vidljivo da je platište ovog Saveza u Crikvenici imalo ukupno 15 članova, a na čelu platišta bio je Danko Građišar.²⁰ Iduće 1935. godine broj članova platišta osjetno se smanjio i ukupno je iznosio 9 članova, a od toga broja bilo je pet neuposlenih živežarskih rad-

nika.²¹ U kasnijem razdoblju gube se podaci o postojanju crikveniškog platišta živežarskih radnika, pa se s pravom može pretpostaviti da od 1936. godine i nadalje nije ni djelovalo.

Iako je u Vinodolu djelovalo više pilanskih pogona, a dio radnika radio na sječi i kirijašenju drva iz šuma do pilana, odnosno do pojedinih lučica na morskoj obali, ipak je proces njihova organiziranja bio izuzetno usporen. Na pilanama Statina—Dorčiča u Mošunama, dra Ante Katunarića (kasnije vlasnik B. Grgurić) u Lukovu i Miroslava Prebelića u Brezama radilo je stalno prosječno po dvadesetak radnika, a ostali su se uzimali prema potrebi. Uključujući tu kirijaše i šumske radnike drvodjelska djelatnost bila je značajna za zapošljavanje vinodolskih radnika, a uvjeti rada i nadnice upravo su imperativno nalogale potrebu njihova klasnog sindikalnog organiziranja. Doduše, postoje tvrdnje, koje nije moguće provjeriti izvornom građom, da je sindikalna organizacija drvodjelskih radnika u Lukovu osnovana još 1932. godine,²² no, da je postojala i djelovala očito je da bi je spominjala kasnija izvorna dokumentacija. To ne znači, kao što ćemo vidjeti kasnije, da su pod utjecajem i neposrednom aktivnošću pojedinih komunista i radnici u drvodjelskoj djelatnosti vodi štrajkove i neke druge uspješne akcije. Vlasnici pilana bili su osjetljivi i na same pokušaje da se na nekoj od pilana osnuje bilo kakva sindikalna organizacija. Tako je bio 4. lipnja 1935. godine otpušten pilanski radnik (cirkularista) Vladimir Basar zaposlen na pilani Miroslava Prebelića, jer je »nagovarao radnike da se organiziraju, i da branimo putem organizacije naše interese«.²³ Kroz vođenje akcije sve više su sazrijevali i uvjeti da se okupe drvodjelski radnici i da stvore svoju klasnu organizaciju. To je najzad i učinjeno na skupštini održanoj 27. veljače 1938. godine²⁴ u Bribiru kojoj je prisustvovala 40 radnika. Skupštinu je otvorio Josip Tus, a na njoj je govorio izaslanik Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije Stanko Majnarić, istaknuti delnički partijski i sindikalni aktivist. On je obrazložio svrhu i potrebu organiziranja podružnice SDRJ i u Bribiru, zatim pročitao pravila SDRJ što su ih prisutni radnici jednoglasno prihvatili. U upravu podružnice izabrani su: za predsjednika Andre Arbanas, za blagajnika Rafael Veljačić, za tajnika Josip Tus, a za odbornike Franjo Tus i Petar Frković. Također je izabran i revizioni odbor od dva člana u koji su ušli Ljudevit Čor i Petar Tomić.²⁵ U ovoj sindikalnoj podružnici bilo je učlanjeno oko 40 radnika zaposlenih u Lukovu na pilani i sječi drva, kao i drvodjelski radnici iz Bribira i Ledenica.²⁶

Ugostiteljska djelatnost vezana na različite načine za razvitak turističke djelatnosti, a prije svega u Crikvenici, Selcima i Novom Vinodolskom u toku ljetne sezone zapošljavala je i po nekoliko stotina radnika, a oni su bili mahom nekvalificirani. Ti radnici radili su u izuzetno teškim uvjetima, imali su dugo radno vrijeme, niske nadnice i nehigijenske uvjete rada. Njihovo sindikalno organiziranje nije uspjevalo do 1933. godine,²⁷ a tada su se organizirali u Uniju svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu (organiziranje Unije potaknuo je Opći radnički savez Jugoslavije). Početkom 1935. godine u Ujedinjeni savez hotelsko-kavanskih i gostioničarskih namještenika i namještenica pristupila je i Unija postajući Podsavez za Hrvatsku i Slavoniju odnosno Savsku banovinu. Jedan i drugi potpadali su pod URSSJ. Tako Unija u 1934. godini ima svoje platište u Crikvenici i Novom Vinodolskom i one zapravo egzistiraju od 1. svibnja do rujna određene godine s obzirom na sezonski karakter turističkog

ugostiteljstva. Platište u Crikvenici u rujnu ima 48 članova, a u Novom Vinodolskom 22 člana koji plaćaju članarinu, a mahom su to bili kvalificirani ugostiteljski radnici različitih struka. Nadalje, platište Unije svratištarskih, kavanskih i gostioničarskih radnika i namještenika Jugoslavije vode u Crikvenici Frane Kovačević i Ivan Mravinac, a za Novi Vinodolski Tomo Fink i Krešimir Šajatović.²⁸

Ni u 1935. godini platišta u Crikvenici i Novom Vinodolskom ne bilježe rast članstva već se ono i smanjuje, tako da u rujnu iste godine platište u Crikvenici ima 28, a u Novom Vinodolskom 16 plaćajućih članova.²⁹ Zahvaljujući uspješnom potpisivanju kolektivnog ugovora vinodolskih ugostiteljskih radnika s poslodavcima 1936. godine ugled sindikalne organizacije ugostiteljskih radnika koja je prerasla u podružnicu u Crikvenici naglo je porastao. Posebno u razdoblju kada je na njenom čelu bio istaknuti radnički aktivista Luka Vinketa. Naime, u toku 1937. i 1938. godine podružnica Ujedinjenog saveza ugostiteljskih namještenika imala je i do 130 članova okupljajući i zaposlene u Selcima i okupljajući u svoje članstvo i najveći broj nekvalificiranih radnika, tako da je izvan utjecaja sindikalne organizacije ugostiteljskih radnika ostajao ipak manji broj zaposlenih.³⁰ Za kasnije razdoblje nije moguće više pratiti brojčanost članstva sindikalno organiziranih ugostiteljskih radnika.

Iz iznijetih podataka o djelovanju sindikalnih organizacija u Vinodolu vidljivo je, da su sve dosad istaknute pripadale u sastav URSSJ, dakle onog sindikalnog ujedinjenog saveza, na koji je imala snažni utjecaj KPJ, ili pak u pojedinim savezima i odlučujući utjecaj. Da ovaj klasni sindikalni pokret nije dobio još širu osnovu i kontinuiranost u radu u Vinodolu postoje različiti uzroci. Prije nego što se o tome nešto više navede, potrebno je iznijeti osnovne procese u stvaranju Hrvatskog radničkog saveza koji je bio osnovna zapreka u jačanju klasnog sindikalnog pokreta vezanog za URSSJ u Vinodolu, ali je sretna okolnost bila ipak u tome da su vinodolski komunisti postupno preuzimali inicijative u HRS-ovim organizacijama i u mnogome utjecali na njihov rad i distanciranje od rukovodstva Središnjice iz Zagreba. S obnavljanjem legalnog rada Hrvatske seljačke stranke 1935. godine otpočet je i proces obnavljanja HRS-a koji je idejno, programski i politički bio vezan uz tu političku stranku. Imajući potporu vrlo snažne opozicijske stranke, Hrvatske seljačke stranke, HRS je nakon svog ponovnog obnavljanja 1935. godine počinjao naglo jačati i sve je veće zadobivao pozicije među hrvatskim radništvom. Već na svojoj glavnoj godišnjoj konferenciji održanoj 13. prosinca 1936. godine u Zagrebu isticalo se je u izvještaju tajništva HRS-a da je »rad tek od nekoliko mjeseci okupio u krilo Hrvatskog Radničkog Saveza 46.422 člana, koji punim pravom očekuju ispunjenje svojih bitnih životnih prava i radnih uslova.«³¹ Prema istom izvještaju za navedeno razdoblje osnovano je 87 podružnica i unutar njih 112 sekcija. HRS bilježi rast članstva i podružnica i idućih godina, a posebno postaje dominantna sindikalna organizacija nakon što je Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije donijelo 24. prosinca 1940. godine odluku o raspuštanju URSSJ i zabranu njegovog svakog daljnjeg rada s obrazloženjem da se bavio i onim poslovima »koji nisu u skladu sa opštim državnim interesima i društvenim poretkom.«³² Prije nego što se prezentira organizacioni rast HRS-a u Vinodolu potrebno je ukazati na još jedan bitan aspekt tj. kako je na djelatnost HRS-a gledalo rukovodstvo i organizacije KPJ. S obzirom na veći broj po-

družnica HRS-a u Vinodolu ovaj odnos KPJ prema HRS morat ćemo malo pobliže objasniti. Treba odmah reći da je KPJ s dosta realnosti i objektivnosti prišla i ocjenjivanju samog karaktera HRS-a vodeći računa i o tadašnjoj specifičnosti političke situacije u Hrvatskoj. Doduše, KPJ je u svojoj prvoj fazi ocjenjivanja uloge HRS-a izreklo ovoj sindikalnoj organizaciji negativna obilježja, a to prije svega zbog toga što je rukovodstvo HRS-a beskompromisno odbijao svaku suradnju s komunistima u URSSJ. Nadalje, KPJ je na liniji svoje politike stvaranja akcionog jedinstva radničkog pokreta i usprkos određenim ogradama, zastupala potrebu zajedničkih akcija sa HRS-om. To prije, jer je u HRS bio organiziran znatan broj hrvatskog radništva koji dotad nisu bili organizirani ni u jednoj sindikalnoj organizaciji, pa je članstvo u HRS-u za njih ujedno značilo i uključivanje u sindikalni pokret uopće. Stoga je bilo vrlo značajno da se vodi akcija oko akcionog povezivanja HRS-a i njegova članstva s klasnim sindikalnim pokretom. KPJ je u svom preciziranju odnosa s HRS-om isticala da se ne može HRS okarakterizirati kao fašistička sindikalna organizacija, iako ima u njegovu vodstvu »reakcionarnih elemenata«, jer bi takva pojednostavljena ocjena otežavala stvaranje potrebnog akcionog jedinstva, što je bila bitna onovremena zadaća.³³ Osim toga, tada i poslije, rukovodstvo HRS-a je pokazalo da nije pripremno na suradnju s URSS-ovim sindikalnim savezima u organiziranju zajedničkih sindikalnih aktivnosti. Sindikalni organ HRS-a »Hrvatski radnik« vodio je neprestanu antikomunističku hajku, a unutar tog svog globalnog opredjeljenja, meta njihovih napadaja bile su organizacije URSSJ. Dolaskom Josipa Broza Tita na čelo KPJ on je u više mahova davao instrukcije partijskim organizacijama i partijskom članstvu i u pogledu odnosa prema HRS-u. Tako je Tito u pismu Edvardu Kardelju, tada instruktoru CK KPJ, pisanom krajem rujna ili početkom listopada 1937. godine isticao da se treba suzbijati mišljenje nekih drugova da je HRS fašistička organizacija, jer da treba razlikovati radnike iz HRS-a od nekih njihovih reakcionarnih vođa.³⁴ U rukovodstvu i članstvu KPJ sve je bila prisutnija misao da komunisti treba da rade u svim radničkim sindikatima i da trebaju biti inicijatori u borbi radnika za slobodu i nezavisnost sindikata protiv napada reakcije, za zadovoljenje svakodnevnih potreba radnika, za njihove elementarne slobode i pobjedu demokratskih snaga nad reakcijom i fašizmom.

Svoje stajalište prema HRS-u morali su iskazati i vinodolski komunisti, a kakav je on bio ističe neke primjere i Andrija Tus. Prema njegovim navodima tadašnji »međukotarski komitet« za područje Vinodola je zaključio da se u prvo vrijeme ne osnivaju organizacije URSSJ uz već postojeće organizacije HRS-a, a da se u rukovodstva HRS-a biraju najprogresivniji članovi. Nadalje, da će se HRS-ove podružnice uskoro svojom sporazumaškom politikom u odnosu na poslodavce kompromitirati, te će na taj način naprosto doći do uključivanja članstva HRS-a u URSSJ.³⁵ Premda to shvaćanje sadrži u sebi određene proturječnosti praksa je pokazala da se to samo djelomično ostvarilo, no ostaje činjenica, da su vinodolski komunisti u sindikalnom pokretu, bez obzira na sindikalne organizacije, ostvarili ne samo snažan utjecaj, već su bili predvodnici svih najznačajnijih akcija koje je vodila radnička klasa Vinodola tridesetih godina.

Prema dosad poznatim izvornim podacima osnovana je na području Vinodola prva podružnica HRS-a u Novom Vinodolskom. Osnivačka skupština održana je 17. svibnja 1936. godine, a prisustvovali su joj ispred Sre-

dišnjeg odbora HRS-a iz Zagreba Josip Orsag i Ivan Dugan, a skupštini je predsjedao Josip Karlović. O potrebi organiziranja radnika Novog Vinodolskog u HRS govorio je Josip Orsag, pa je, između ostaloga, patetično naveo i ovo:

»U Hrvatskom radničkom savezu nema gospode. Cijeli upravni odbor su radnici, koji žuljevitim rukama zarađuju svagdanji kruh, jednako kao i drugovi u Novom Vinodolu, koji su odlučili da zajedno sa svojim hrvatskim radničkim drugovima u jednoj fronti nastupaju i porade za dobitak radnika.«³⁶

U toku te skupštine obavljen je i upis prisutnih u članstvo HRS-a, a zatim je izabran i privremeni odbor podružnice. Za predsjednika je izabran Josip Karlović, potpredsjednika Roko Mažuranić, tajnika Anton Sokolić, zamjenika tajnika Josip Krišković, blagajnika Ivan Zoričić i za zamjenika blagajnika Franjo Sokolić.³⁷

Podružnica HRS-a u Novom Vinodolskom djelovala je kontinuirano sve preostale međuratne godine održavajući redovito svoje godišnje skupštine. Tako je skupštini održanoj početkom listopada 1936. godine prisustvovalo više od 350 radnika, a na skupštini su donijeti i zaključci o proširivanju djelatnosti novljanske podružnice HRS-a i na okolna mjesta, a prije svega na Ledenice, Krmpote i Bribir, zbog njihove udaljenosti od Novog. Zapravo bilo je odlučeno da se u tim mjestima osnuju sekcije HRS-a,³⁸ ali nije poznato, da li je to i ostvareno. Na godišnjoj skupštini novljanske podružnice održane 11. srpnja 1937. godine iznijet je podatak da je u podružnicu upisano, gotovo nevjerojatno zvuči, 740 članova, što bi ukazivalo na činjenicu da je u svoje redove obuhvatila najveći dio radništva novljanskog kotara. Skupštini je prisustvovao i član Središnjeg odbora Tomo Kršul i iskoristio svoju prisutnost da se okomi na podružnicu URSSJ koja je postojala nešto prije u Novom Vinodolskom (podružnica Saveza građevinskih radnika), jer da se ona nije borila za radnike. Karakteristično je i inače bilo za predstavnike Središnjeg odbora da su uvijek napadali URSSJ nastojeći da razbiju jedinstvo radništva u dotičnim mjestima, a da njihovo članstvo pridobiju za HRS, pa su to konkretno uvijek radili i u novljanskoj sredini. Na toj skupštini izabran je i novi upravni odbor podružnice u koji su pretežno izabrani dotadašnji članovi, a za predsjednika je izabran Petar Petrinović.³⁹ I iduću skupštinu vinodolske podružnice, održanu 13. veljače 1938. godine iskoristio je predstavnik Središnjeg odbora iz Zagreba Dragutin Jagić da se radništvo distancira od komunizma, a da je cilj HRS-a da se za svoja prava bori legalnim putem, a ne nasiljem.⁴⁰ Za novog predsjednika podružnice HRS-a u Novom Vinodolskom izabran je Milan Komadina.⁴¹ Još uvijek i u toku ljeta 1938. godine podružnica HRS-a u Novom Vinodolskom imala je impozantan broj članova, ukupno oko 700.⁴² No, idućih godina taj se broj postupno smanjuje, zbog sve izraženije nezaposlenosti radništva, i uslijed djelovanja podružnice Saveza drvodjelskih radnika u Bribiru. Godišnja skupština HRS-a u Novom Vinodolskom održana u studenom 1939. godine uglavnom se bavila problemom nezaposlenosti i izborom novog upravnog odbora podružnice. Za predsjednika je izabran Petar Petrinović, potpredsjednika Josip Sokolić — Vlašić, tajnika Matija Piškulić, zamjenika tajnika Mirko Piškulić, blagajnika August Žanić, zamjenika blagajnika Marijan Radetić i za odbornike: Ivan Krišković i Josip Piškulić.⁴³ Još je samo moguće utvrditi održavanje godišnje skupštine podružnice HRS-a u Novom Vinodolskom 23. prosinca 1940. godine, a prisustvovalo joj je svega 65 članova. Izabran je novi upravni odbor, a za predsjednika podružnice ponovno Petar Petrinović.⁴⁴

Nešto kasnije nego što su se organizirali novljanski radnici u HRS organizirali su se u ovaj sindikat i crikvenički građevinski radnici i na taj način došlo je i u Crikvenici, kao što je to bio slučaj i u Novom Vinodolskom, do prestanka rada platišta Saveza građevinskih radnika (URSSJ).⁴⁵ Naime, trenutno uspješno rješavanje njihovih zahtjeva, a to su provodili poslodavci, imalo je posljedicu da su napuštali članstvo u Savezu građevinskih radnika i pristupali HRS-u lakomisleno vjerujući da će taj kratkotrajni uspjeh imati trajniji karakter. Broj članova HRS-a u crikveničkoj podružnici postupno se uvećavao, tako da je na godišnjoj skupštini te podružnice održanoj 20. siječnja 1937. godine istaknuto da joj prisustvuje 500 članova, kao i izaslanika iz Središnje uprave iz Zagreba Tomo Kršul. S te godišnje skupštine doznajemo barem približno i sastav novoizabrane uprave podružnice, a da je za predsjednika ponovno izabran Car. Nadalje, za zamjenika predsjednika izabran je Nikola Car, tajnika M. Briški, zamjenika tajnika I. Benić, blagajnika J. Lovišić i zamjenika blagajnika M. Šarar.⁴⁶ Posve je sigurno da su barem u toku 1937. godine djelovale podružnice HRS-a u Selcima i Brezama (pilana Bertolettija), ali nije moguće ništa detaljnije zasad reći o njihovu osnivanju i djelatnosti.⁴⁷

2.

Iz iznietoga je moguće, ako ne u cjelini, a ono u određenim vremenskim ulomcima uočiti stupanj i usmjerenje sindikalnog organiziranja radništva u Vinodolu. Sasvim sigurno da će dugoročnija i sveobuhvatnija istraživanja te problematike upotpuniti sliku organizacionog stanja sindikalnog pokreta tridesetih godina, ali već i iznieto omogućava nam sagledavanje, barem u globalnom opsegu, te nadasve značajne problematike za rasvjetljavanje dijela radničkog pokreta Vinodola. Dakako, da osnivanje pojedinih sindikalnih organizacija, bez obzira na njihovo idejno izvorište nije bilo samo sebi svrha, jer široki krugovi članstva sindikalnih organizacija, bez obzira na to da li je riječ o HRS-u ili URSSJ, duboko su vjerovali da s pomoću njih mogu poboljšati svoje teško materijalno stanje. A s obzirom na klasično težak položaj vinodolskih radnika, bez obzira na struku i vrijeme, motiviralo ih je na sindikalno organiziranje i na vođenje niza akcija. Upravo u ovom ulomku teksta je i želja da se ukaže na osnove akcije što ih je vodio tridesetih godina sindikalni pokret u Vinodolu. Međutim, trebamo imati na umu da to nije bilo samo djelo sindikalnih organizacija, nego vrlo često i vinodolskih komunista, koji su putem Gospodarske sloge ili sindikalnih organizacija doista primjerno utjecali i organizirali pojedine akcije vinodolskih radnika. To nisu samo štrajkovi već i mnogi dugi tarifni pokreti koji uvijek nisu ni mogli imati uspješan završetak, jer su poslodavce, a ne radnike štitili institucije vlasti. Iako smo organizacioni rast i sindikalno usmjerenje vinodolskih radnika nastojali dati po karakteru sindikalnih organizacija i njihova strukovna usmjerenja, mišljenja sam da bi bilo najpreglednije kada bi se tarifna i štrajkaška aktivnost izložila kronološki, a to prije, što je aktivnost te vrste vrlo često bila povod i u drugoj sredini za početak akcije, ili je to pak bio koordinirani čin.

Iako je veći štrajkaški i tarifni pokret na vinodolskom području započeo 1936. godine, ipak je potrebno istaknuti da su i neki dotadašnji tarifni pokreti dali određene rezultate. To se u prvom redu odnosi na aktivnosti Po-

družnice Hotelsko-kavanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije u Crikvenici koja je u kolovozu 1934. godine, dakle u jeku turističke sezone, otpočela s akcijom, da se s poslodavcima potpiše kolektivni ugovor i s njime (ugovorom) reguliraju svi bitni odnosi između poslodavaca i ugostiteljskih radnika. Naime, svi dosadašnji pokušaji na tom planu ostali su bez rezultata, budući da su poslodavci zavlčili s potpisivanjem takvog ugovora. No, ovaj put podružnica u Crikvenici bila je odlučna da u tome uspije i da u rješavanje tog problema uključi sve one subjekte koji bi mogli pripomoći povoljnom rješavanju te akcije.⁴⁸ Pregovorima o sklapanju kolektivnog ugovora prisustvovali su 18. kolovoza 1934. godine u ime sindikalne podružnice ugostiteljskih radnika B. Havlin, M. Ilić i J. Toljanić, u ime poslodavaca Brozičević, Manestar i dr Dražić, te u ime Okružne ekspoziture Radničke komore iz Sušaka J. Riemer. Još isti dan, neposredno poslije završetka ovog sastanka, održan je novi s poslodavcima (od 30 došlo je na sastanak 24) i pod pritiskom predstavnika Okružne ekspoziture Radničke komore iz Sušaka koji je iznio »opširno sva kršenja poslodavaca na teret radnika i to ne samo po zakonu o radnjama, zakonu o zaštiti radnika nego i u pogledu naredbe o radnom vremenu pomoćnog osoblja, zaposlivanja naučnika« poslodavci su pristali na potpisivanje kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovor potpisan je 19. kolovoza 1934. godine, a od ukupno 30 poslodavaca potpisalo ih je njih 21.⁴⁹ Bila je to značajna pobjeda crikveničkih ugostiteljskih radnika, jer je to bio njihov prvi kolektivni ugovor, a borba za njegovo ostvarenje na određeni način tekla je sve od travnja iste godine, dakle četiri mjeseca.

Godine 1935. primjećeno je nastojanje građevinskih radnika udruženih u svoju klasnu sindikalnu podružnicu — Savez građevinskih radnika — u Crikvenici, da s poslodavcima potpišu kolektivni ugovor i da se koliko je to najviše moguće zaštite od izrabljivanja poslodavaca i reguliraju svoja prava. U tarifni pokret oni su stupili 8. svibnja 1935. godine i s predstavnicima poslodavaca održali veći broj sastanaka u Sreskom načelstvu u Crikvenici, ali ti pregovori nisu dali rezultata, jer da »poslodavci nisu teli pristati na naše zahteve u plaćama, već su teli da imaju slobodne ruke sa pojedinim radnikom se nagađati za plaću.« Budući da su zbog toga građevinski radnici u Crikvenici htjeli stupiti u štrajk, Pokrajinski savez građevinskih radnika iz Zagreba im je sugerirao da pokušaju postići sporazum mirnim putem, te su poslije toga i poslodavci pristali da se ponovni pregovori nastave 28. svibnja 1935. godine.⁵⁰ Pregovorima je u ime Radničke komore prisustvovao Sava Radaković iz Sušaka, ali do potpisivanja kolektivnog ugovora nije došlo, jer su poslodavci bojkotirali sastanak, naime na njega su poslali svoja dva predstavnika koji su se izgovarali da nemaju punomoć, pa zato i ne mogu prihvatiti odredbe kolektivnog ugovora. Da li su crikvenički građevinski radnici taj tarifni pokret uspješno okončali, na osnovi raspoložive građe nije moguće utvrditi, no postoje indicije da ga nisu uspješno okončali, jer iduće godine imamo osipanje članstva u podružnici i njihovo uključivanje u HRS nadajući se da će možda s pomoću HRS-a riješiti svoje zahtjeve u odnosu na poslodavce. Ovdje treba imati na umu još jednu bitnu činjenicu, a to je velika nezaposlenost građevinskih radnika, pa je u takvim uvjetima mlada i neiskusna uprava podružnice Saveza građevinskih radnika s pravom bila u uvjerenju da se potpisivanje kolektivnog ugovora ne bi postiglo ni štrajkom.

Izuzetno bogat tarifni i štrajkaški pokret u Vinodolu odvijao se u toku 1936. i 1937. godine, no neke najznačajnije akcije nastojat ćemo šire prika-

zati, iako ponekad nije moguće utvrditi ni početak a ni završetak štrajkaškog ili tarifnog pokreta. Među prvima potpisivanje kolektivnog ugovora ostvarili su crikvenički i selački ugostiteljski radnici nakon višednevnih pregovora s poslodavcima i to 22. srpnja 1936. godine, a tim kolektivnim ugovorom umnogome je poboljšán ukupni status ugostiteljskih radnika.⁵² Ono što je uspjelo ugostiteljskim radnicima tarifnim pokretom, morali su novljanski zidari ostvariti štrajkom. Oni su stupili u štrajk 12. srpnja 1936. godine, te su pregovori zidara s predstavnicima građevina privatnih osoba ubrzo završeni, ali se nije mogao postići sporazum za nastavak radova na gradnji turističke ceste Novi — Selce, a zakupac radova na ovoj dionici je bio inž. Maks Korenić iz Zagreba. Štrajk su organizirali podružnica HRS-a iz Novog i Gospodarska sloga, a kao pomoć radnicima u štrajku došao je i član Središnjeg odbora iz Zagreba Tomo Kršul. Kao što je istaknuo kolektivni ugovor s privatnim građevinskim poduzećima je potpisan 15. srpnja 1936. godine, a njime je bilo riješeno da su poslodavci morali priznati sindikalnu organizaciju, radničke povjerenike, te je određena nadnica i dužina radnog vremena.⁵³ HRS je uspio da u ovaj kolektivni ugovor unese i jedan presedan tj. da se na građevine upošljavaju samo radnici koji su učlanjeni u HRS, što je naprosto prisiljavalo radnike da se učlanjuju u ovaj sindikat, pa i pod cijenu napuštanja URSS-ovih sindikata.

Nastojanje da ovaj kolektivni ugovor potpiše i inž. Maks Korenić sa svojim radnicima nailazilo je na mnoge zapreke. Najprije se on poslužio taktikom odugovlačenja smatrajući da će ga radnici, ostanu li duže vrijeme bez posla, i sami prihvatiti bez ikakvih uvjeta. On je 17. kolovoza 1936. godine doveo desetak radnika da obavljaju pregradnje za gradnju mosta kod Novog, a i prije je radnike plaćao na akord, a ne na satnicu. Isti dan, što po novljanskim selima, a što u samom Novom sakupilo se više od 300 radnika i krenuli su na mjesto gdje je radilo onih desetak Korenićevih radnika koji su bili prisiljeni napustiti gradilište. S obzirom na stvorene zaoštrene odnose, a da ne bi došlo do težih ispada, Sresko načelstvo u Novom trudilo se da se spor što prije okonča tražeći podršku Banske uprave Savske banovine. U izvješčaju o štrajku zidara u Novom od 17. kolovoza 1936. godine Sresko načelstvo je Banskoj upravi Savske banovine, između ostaloga, pisalo i ovo:

»Naglasiti je na ovom mjestu, da zidari i zidarski pomoćnici iz mjesta Novoga ne rade uopće na cestogradnjama, već samo na visokogradnjama. Na cestogradnjama rade uglavnom zidarski radnici iz sela. Oni su do sada uz veoma nepovoljne uvjete radili na cestama, dolazeći dnevno na posao iz dalekih sela. Njihove su kuće skroz primitivne, u selu nemaju niti pitke vode, a bez kruha znadu da ostanu katkada i po više dana.

Uslijed općeg radničkog pokreta u našoj državi, a specijalno u Savskoj banovini, ovi su neuki radnici tu i tamo zavedeni i od političkih demagoga.

Nije se čuditi, ako su se danas iz gomile, od kakvog očajnika, čuli teži izrazi i poklici odnosno prijetnje.

Dok je ranije ovaj pokret u novljanskom srezu imao pretežito političko-stranačku boju, danas on ima jače ekonomski karakter. To se je ispoljilo jasno pred nekoliko dana, kada je na javnom mjestu došlo do objašnjenja između zidara iz Novoga i zidara iz Bribira. Svi su oni naime pripadnici bivše HSS. Novljani su tako pred malo dana na sjednici zemljišne zajednice stvorili zaključak, da se na gradilištima, koje z.z. (zemljišna zajednica — napomena M. S.) prodaje i gdje se dižu novogradnje, imaju u prvom redu za-

posliti Novljani i to zidari i poduzetnici i to samo pravoužitnici z.z. — uslijed toga dolaze Bribirci, Ledeničani kao i drugi strani radnici u težak položaj, jer oni mogu da nađu zarade najprije u Novom, budući da se tu jedino gradi.«⁵⁴

Iako ovaj citirani ulomak ima zadaću da se vidi na koji način je Sresko načelstvo nastojalo da utječe na više vlasti da se udovolji traženju radništva, čiji je standard u ovim pasivnim krajevima na »najnižem stepenu«, ipak nam on otkriva mnoge elemente koji govore o suprostavljenim interesima radništva novljanskog kraja, što je, nema sumnje, slabilo front borbe radnika protiv poslodavaca, a dio radništva zadovoljavao se samo svojim uskim interesima.

Nagodba s inž. Kornićem bila je sve neizvjesnija, prije svega zbog toga što on nije želio odustati od svog prijedloga da radnike isključivo plaća u akordu (po kubičnom metru 19 dinara), ali su sve analize pokazale da u takvim uvjetima građevinski radnici ne mogu, s obzirom na kameniti teren, ostvariti ni minimalnu egzistenciju za sebe, a kamoli još i za porodicu. Pregovori su poticani od radnika i Sreskog načelstva, ali ih je neprestano izbjegavao sam poduzetnik na gradnji ceste Novi — Selce inž. Korenić. Takvo jedno posredovanje održano je i 27. listopada 1936. godine u Sreskom načelstvu u Novom kojem su prisustvovali predstavnici podružnice HRS-a iz Novog, predstavnici radnika iz mnogih sela novljanskog kotara kao i predstavnici vlasti, poslodavca, inspekcije rada i dr. Predstavnici radnika su izjavili da žele stupiti na posao, ali pod slijedećim uvjetima: da se za težake plaća 3 do 3,50, za minere 3,50 do 4 i za zidare i tesare 4,50 do 5 dinara na sat. Što se tiče rada na akord voljni su ga preuzeti uz cijenu od 24 dinara po kubičnom metru iskopa. No, ni ovaj put nije se moglo ništa konačno odlučiti, jer poslodavac inž. Korenić ponovo nije pristupio pregovorima s radnicima.⁵⁵ Dok se u Sreskom načelstvu rješavala sudbina mnogih nezaposlenih građevinskih radnika s područja novljanskog kotara pred zgradom Sreskog načelstva u Novom okupilo se je oko 150 građevinskih radnika, ali su oni bili vrlo disciplinirani, doista želeći da se ovaj dugi spor okonča i da se nađe takvo rješenje koje će zadovoljiti i radnike i poslodavca Korenića.⁵⁶ No, velika nezaposlenost i materijalno siromaštvo radnika novljanskog kotara prisiljavalo je radnike da i u manjim grupama pokušaju da razriješe, ovaj, očito spor u kojem je poduzetnik Korenić nastojao da sav profit temeljen na niskim nadnicama isključivo završi u njegovu džepu. Stoga se u Sreskom načelstvu u Novom ponovo održava 18. studenog 1936. godine sastanak kojega iniciraju Mile Butorac iz sela Zadrinak, Mile Butorac i Petar Butorac iz Krmpotske Luke. Na sastanku su izjavili da dolaze u ime 200 radnika općine Ledenice i da poslodavcu Koreniću nude niže cijene u prosjeku za pola dinara na sat za određene kategorije radnika, ali da su voljni raditi i na akord, ali samo pod tim uvjetom da zarada bude zajamčena u visini predloženih satnica.⁵⁷ No, ta doista prihvatljiva ponuda nije se mogla realizirati, jer je inž. Korenić bio uporan da ne prizna nikakve radničke prijedloge, već da sam po svojoj volji rješava tu problematiku, tako da se to pitanje prenijelo na rješavanje i u 1937. godinu.

Tarifni i štrajkaški pokret crikveničkih građevinskih radnika otpočet u rujnu 1936. godine također je imao mnogo poteškoća. Naime, kada su crikvenički radnici osnovali podružnicu HRS-a, oni su početkom rujna 1936. godine predali poslodavcima zahtjeve za povišicu nadnica, osamsatno dnevno radno

vrijeme, 14-dnevni otkaz s posla i zahtjev da poslodavci priznaju HRS.⁵⁸ Iz demagoških razloga HRS se hvalio kako su građevinski radnici u Crikvenici postigli značajne povišice, a zapravo je to bio samo prijedlog. Međutim, pregovori s poslodavcima nisu nimalo tekli povoljno za radnike, tako da su radnici morali neprestano popuštati u svojim zahtjevima. I kada je rješenje bilo na pomolu u Crikvenicu je došao član Središnjeg odbora HRS-a iz Zagreba N. Lončarić s namjerom da utječe na okončanje tarifnog pokreta. On je sastanak od 5. listopada 1936. godine iskoristio, ne da dođe do pregovora i potpisivanja kolektivnog ugovora, već da u tom ugovoru osigura takav tretman HRS-u, da se na posao ne može primiti ni jedan radnik koji nije član te podružnice.⁵⁹ No, ovdje ne treba posebno ni naglašavati, da je to bio nezakonit čin, a i razlogom da se uspješno ne dovrši ovaj tarifni pokret. Pogodba nije utanačena ni na sastanku 7. listopada 1936. godine te su i poduzetnici obustavili rad, na što su bili i prisiljeni, jer su crikvenički građevinski radnici stupili u štrajk. Štrajk je trajao svega četiri dana (od 7. do 11. listopada 1936. godine). Štrajk je bio potpuno tako da su sve radnje u građevinarstvu obustavljene, pa su poslodavci bili prisiljeni na potpisivanje kolektivnog ugovora.⁶⁰

Dakako, da su štrajkali i radnici drugih zanimanja, prije svega pilanski na pilani Statin — Dorčić u Mošunama i pilani dra Ante Kuntarića u Lukovu. Na pilani Statina—Dorčića radnici su otpočeli raditi 5. listopada 1936. godine (početak štrajka nisam utvrdio), ali radnici nisu uspjeli potpisati s vlasnicima pilane kolektivni ugovor. Iako još u to vrijeme radnici u štrajku nisu preuzeli posao na pilani Kuntarića u Lukovu, ipak su oni povoljno razriješili svoje nesporazume s poslodavcem, izuzev kirijaša koji nisu došli na pregovore. S radnicima je sklopljen kolektivni ugovor, a radnicima je u prosjeku povećana nadnica za 50 para po satu. Prema kolektivnom ugovoru najveća plaća je bila gateriste (4,50 dinara po satu, a svi ostali radnici svega 2,75 dinara po satu), a radno vrijeme dnevno iznosilo je 10 sati.⁶¹ Postojalo je i drugih manjih tarifnih i štrajkaških pokreta u 1936. godini, no ovdje će biti dostatno samo navesti i jedan za ono vrijeme neobičan i specifičan štrajkaški pokret. To je bio štrajk proizvođača mlijeka 23. kolovoza 1936. godine. U više mjesta Vinodolske doline stanovnici su se bavili kao dopunskim zanimanjem i stočarstvom, a posebno proizvodnjom mlijeka neophodno potrebnog za turistička mjesta: Crikvenicu, Selce i Novi Vinodolski. Uz pomoć nekoliko istaknutih vinodolskih komunista štrajk je uspješno organiziran i okončan, a potrošači mlijeka morali su pristati na više cijene (iskorištena špica turističke sezone) i s proizvođačima potpisati odgovarajući kolektivni ugovor.⁶²

Kada je riječ o 1936. godini ovdje bi trebalo naznačiti još jednu komponentu karakterističnu za Vinodol. Naime, osnivanjem Seljačke sloge po vinodolskim selima 1935—1936. godine (osnivane su u organizaciji Hrvatske seljačke stranke) sa ciljem ekonomskog i socijalnog unapređivanja sela, postupno dolazi, u nedostatku drugih subjektivnih faktora, do uključivanja Seljačke sloge u pojedine akcije radničke klase. 1936. godine Seljačka sloga vodi nekoliko štrajkaških pokreta s namjerom zadobivanja pozicija među radništvom, ali i s htijenjem da se poboljša njihovo teško socijalno stanje.

U toku 1937. godine u tarifnom i štrajkaškom pokretu sudjeluju sve značajnije kategorije radnika, a prije svega građevinski, ugostiteljski i drvodjelski. Najprije od 25. veljače pa do 3. ožujka 1937. godine stupilo je u

štrajk sedam pomoćnih građevinskih radnika zaposlenih kod poduzetnika inž. Josipa Marinkovića koji su radili na popravku i gradnji obale u Novom Vinodolskom. Radnici su posredstvom podružnice HRS-a uspjeli potpisati s poduzetnikom kolektivni ugovor kojim im je utvrđena plaća na 4 dinara po satu, dok je plaća zidara određena u visini šest dinara po satu. Ugovorom se poduzetnik morao obavezati da na posao ponovo primi sve radnike koji su štrajkali.⁶³ Samo što je dovršen taj štrajk uskoro je u Novom Vinodolskom došlo do novog štrajka građevinskih radnika. Ukupno 50 radnika zaposlenih kod poduzetnika Franka Mudrovčića, Antuna Mudrovčića i Marka Sokolića stupili su u štrajk zahtijevajući novi kolektivni ugovor i povećanje nadnica. Štrajk je trajao do 6. travnja 1937. godine i završio je sklapanjem novog kolektivnog ugovora.⁶⁴ Polovicom 1937. godine (1. VII) stupili su u štrajk radnici na izgradnji ceste Crikvenica—Kraljevica. Budući da su na tom sektoru radili radnici iz novljanskog, crikveničkog i sušačkog kotara sve postojeće podružnice HRS-a (Novi Vinodolski, Crikvenica, Kraljevica i Selce) dogovorile su se o zajedničkom nastupu prema poduzetniku Carneluttiju. Naime, taj poslodavac otkazao je radnicima kolektivni ugovor sklopljen još 29. prosinca 1936. godine, ali 500 radnika u štrajku primoralo je poduzetnika na prihvaćanje kolektivnog ugovora.⁶⁵ Sveukupni položaj građevinskih radnika na novljanskom i crikveničkom kotaru bio je izuzetno težak, a navedeni uspješni tarifni i štrajkaški pokreti koje je vodio HRS samo su ga djelomično popravili, jer je najvažnija zadaća HRS-a bila da kroz kolektivne ugovore svom Savezu osiguraju povlašteni položaj oko zapošljavanja radnika, pa s time i mogućnost političkog manipuliranja njima. Nadalje, još je veliki broj građevinskih radnika bio neorganiziran, pa se potkraj 1937. godine čine određeni napori da URSSJ ponovno stekne izgubljene pozicije među crikveničkim građevinskim radnicima, ali u tome nije uspio u njihovu sindikalnom organiziranju.⁶⁶

Svakako da među najuspješnije štrajkove u 1937. godini u Vinodolu treba ubrojiti štrajk crikveničkih ugostiteljskih radnika. Oni su imali snažnu podružnicu Saveza hotelsko-kavanskih gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije (URSSJ) i bili su odlučni da svoja prava brane pod svaku cijenu. Budući da je o tom štrajku opširno pisano,⁶⁷ ukazat ćemo samo na neke njegove osnovne elemente. Pitanje usklađivanja kolektivnog ugovora u onim njegovim točkama koje je s obzirom na nastale promjene trebalo izmijeniti otpočeto je još u svibnju 1937. godine, a suglasnost su dali i poslodavci. Međutim, kasnije su poslodavci, proučeni neuspjelim štrajkom rapskih ugostiteljskih radnika, činili sve da ne dođe do, ne samo promjena u kolektivnom ugovoru, nego su i sami kolektivni ugovor bojkotirali. Na sastanku podružnice ugostiteljskih radnika Crikvenice i Selaca (imala je oko 130 članova) donijeta je odluka o štrajku. Svi ugostiteljski radnici (ukupno njih oko 200) stupilo je 14. srpnja 1937. u štrajk. Radnici u štrajku uzorno su se organizirali, imali su svoj štrajkaški odbor, organizirane kuhinje i spavaonice za radnike, a i putem letaka su obavještavali strane goste o uzrocima štrajka. Poslodavci su najzad bili prisiljeni, jer su se bojali da će gosti napustiti u cjelini ljetovanje, pristati na zahtjeve radnika, te je on nakon sedam dana trajanja uspješno okončan.⁶⁸

Pilanski i šumski radnici 1937. godine također su polučili izvjesne uspjehe u tarifnoj borbi. Radnici zaposleni na pilani B. Grgurića u Lukovu (prije toga vlasništvo dra Ante Kuntarića) sklopili su s poslodavcem kolektivni

ugovor kojim su bile regulirane nadnice (najslabije plaćeni mladi radnici ispod 18 godina), a po ugovoru radni dan je trajao 10 sati (od 7 u jutro do 6 sati na večer, postojao je dnevni odmor za ručak koji se nije plaćao).⁷⁰ Pomoću podružnice HRS-a uspjeli su u ljeto 1937. godine potpisati kolektivni ugovor pilanski i šumski radnici, te kirijaši s poduzetnikom Bertolettijem u Brezama.⁷¹

Događaj koji je izazvao najšire političko reagiranje u vinodolskom radničkom pokretu 1937. godine zasigurno je bilo uništenje kamiona za prijevoz drva i trupaca s pilane u Mošunama do Novog. No, prije nego što se taj događaj podrobnije rasvijetli treba konstatirati, da je tridesetih godina bio vrlo čest slučaj da su kirijaši uništavali kamione vlasnika pilana, kako ne bi ostajali bez svoje uobičajene zarade od kirijašenja. Iako taj način borbe nema ništa zajedničkog s modernom borbom proletarijata i prije podsjeća na prvotne radničke akcije iz razdoblja industrijske revolucije, kada su radnici uništavali strojeve misleći da su oni pravi uzrok njihove nezaposlenosti, ipak treba imati i za takve akcije razumijevanja. To prije, što postojeće vlasti nisu poduzimale nikakve bitnije radnje da se ekonomski unaprijedi vinodolski kraj i na taj način stvore mogućnosti potpunijeg zapošljavanja slobodne radne snage. Budući da je posla bilo malo, otud i egoizam u radničkim redovima, da se u određenim sredinama zapošljavaju samo domaći radnici, iako je također istina da su poslodavci često zapošljavali radnike iz drugih krajeva samo da snize nadnice ili da u svom isključivom interesu okončaju tarifne i štrajkaške pokrete.

Vlasnik pilane u Mošunama Ivan Statin nabavio je kamion još u svibnju 1937. godine, te je njegova pojava u Novom naišla na žestoka reagiranja i prijetnje, prije svega ledeničkih kirijaša. Već 2. lipnja 1937. godine pred Sreskim načelstvom, a zatim pred prostorijama Ivana Statina, sakupilo se oko 80 osoba koje su zahtijevale da se kamion ne uvede u promet. Tada su se također čule prijetnje da će kamion biti uništen, a i sam je sreski načelnik iz Novog pisao 3. lipnja 1937. godine Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu, da poznavajući »neukost i surovost Ledeničana, i videći njihovo raspoloženje mogu skoro sa sigurnošću predviditi, da će se to desiti.«⁷² Sreski načelnik u Novom bojeći se težih posljedica predlagao je višim banskim vlastima, da se, ili zabrani prijevoz građe i trupaca kamionom iz Mošuna do Novog zbog za takav promet neodgovarajuće ceste, ili pak da 10 žandara osigurava prijevoz.⁷³ Uskoro je kamion dobio uporabnu dozvolu, a da bi vlasnik kamiona smirio Ledeničane imali su tu pogodnost da su se mogli besplatno voziti kamionom prema Ledenicama. No, Ledeničani nisu mogli prijeći preko štete koju im je nanio kamion, jer su izgubili zaradu od kirijašenja drva i odlučili su da kamion unište. Na koji su to način učinili 16. srpnja 1937. godine je vidljivo iz izvještaja Sreskog načelstva Novi od 18. srpnja iste godine upućenog Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu. Naime, u izvještaju se između ostalog, navodi:

»... dne 16. t. mj. nešto prije 12 h oko 100 ledeničana u glavnom kirijaša napalo kamion pun građevnog materijala, koji je kretao iz pilane prema Novom. Napadnut je na jednoj osami 12 km udaljenoj od Novoga tako, da su mu jednom gromačom zakrčili put i zaustavili ga, šoferu i još 3 suputnika izlemali, nanosav im lake tjelesne ozlede, a kamijon survali niz strminu od 30 m. Kamijon je potpuno uništen. Kamijon je osiguran na 260.000 Din...«⁷⁴

Preciznije rečeno kamion je bio zaustavljen i uništen više mjesta Batera (općina Ledenice), a to su mjesto mještani Batera nazivali »Takalo«. Vozač kamiona i ostali radnici koji su se s njim nalazili u kamionu pobjegli su u Novi, te su žandarmerijskoj stanici prijavili nekoliko osoba koje su prepoznali među Ledeničanima. Žandarmerijska stanica iz Novog uputila je 17. srpnja 1937. godine patrolu u Ledenice od pet članova s namjerom hapšenja Jose Stilina, Petra Mataije, Rafe Butkovića, Stipana Jurčića, Mate Butkovića i Ivana Mataije i protiv njih su podnijeli krivičnu prijavu Sreskom sudu u Novom za krivično djelo protiv sigurnosti javnog saobraćaja za ljude i imovinu. Međutim, žandarmerijska patrola nije mogla ispitati navedene ledeničke radnike, jer se u Ledenicama sakupilo oko 300 osoba i spriječili su namjere žandarmerijske patrola.⁷⁵ Žandarmerijska stanica u Novom nastavila je prikupljati podatke o organizatorima napada na kamion, tako da se istraga neprestano proširivala na nove ljude. Do 22. srpnja 1937. godine imenovano je 16 osoba, te utvrđeno da ih je u napadu na kamion sudjelovalo 30, dok su ostali pratili akciju s okolnih brežuljaka.⁷⁶ Kotarski sud u Novom za 5. kolovoza 1937. godine pozvao je na saslušanje 17 radnika, ali je to obavljeno bez ikakva incidenta. Međutim, vlasti su za određeo vrijeme morali zaštititi pilanu u Mošunama koja je prestala s radom i to postavljajući privremeno žandarmerijsku stanicu. Nadalje vlasnik pilane u Mošunama činio je sve da na svojoj pilani i na prijevozu drva ne upošljava više Ledeničane.

Razdoblje od 1938. do 1941. godine mnogo manje je bogato tarifnim i štrajkaškim pokretima, iako je i njih bilo. Tako je 29. i 30. ožujka 1938. godine zasjedala paritetna komisija u Crikvenici s namjerom da se za tekuću turističku sezonu izvrše određene potrebne promjene u kolektivnom ugovoru.⁷⁷ Gdje god je bilo moguće poslodavci su nastojali dokinuti potpisane kolektivne ugovore s radnicima. Kada su to htjeli uraditi poslodavci Franko i Anton Mudrovčić, te Marko Sokolić na zahtjev podružnice HRS-a u Novom radnici su obustavili rad 20. travnja 1938. godine. U štrajk je stupilo svih 80 radnika, a kada je utvrđen datum za pregovore, radnici su nastavili s radom. Na prvom dogovoru nije postignut sporazum, jer poslodavci nisu prihvatili da radno vrijeme iznosi osam sati dnevno kao ni nove cijene satnica. Tada su 28. travnja 1938. godine radnici stupili u štrajk koji je trajao sve do 26. svibnja iste godine i uspješno je okončan potpisivanjem kolektivnog ugovora.⁷⁸

Štrajku se nisu pridružili radnici na izgradnji ceste Novi — Kraljevica, a tada ih je radilo oko tisuću, što bi vjerojatno ubrzalo dovršenje štrajka građevinskih radnika u Novom.

Raspoložemo još s izvornim podacima, da je podružnica HRS-a i 1940. godine uspjela ishoditi povećanje plaća građevinskih radnika kod poduzetnika Franje Mudrovčića i na pilani u Mošunama.⁷⁹ U ovom razdoblju izrazito se smanjuje broj tarifnih i štrajkaških pokreta u Vinodolu, a prije svega što vlada velika nezaposlenost, pa su radnici bili naprosto prisiljeni da u takvim uvjetima barem zadrže posao bez obzira na visinu nadnica i ostale uvjete rada.

Iako ovim pregledom nije iscrpljena tema razvitka i djelovanja sindikalnog pokreta u Vinodolu u razdoblju od 1934. do 1941. godine, ipak je ukazano na određene sadržaje. Prema tome ovaj rad može biti poticaj za daljnja istraživanja koja su sasvim sigurno potrebna, kako bi se do kraja razriješili organizacioni procesi, opseg djelovanja sindikalnih organizacija, a u tom

sklopu posebnu pažnju trebalo bi usmjeriti na izučavanju utjecaja i uopće djelatnosti vinodolskih komunista u sindikalnom pokretu. Jer u tom pokretu u pojedinim godinama pored komunista zapaženu ulogu imali su lijevo orijentirani radnici, pa ih ovdje sve zajedno i imenujemo s napomenom, da najvjerojatnije svi nisu spomenuti. Dakle, među komunistima i ljevičarima u sindikalnom pokretu Vinodola tridesetih godina isticali su se Fabijan Antić, Andre Arbanas, Stjepan Brozičević, Josip Kalafatić — Malicija, Petar Komadina, Milan Mataija, Dušan Morandić, Toma Strizić, Ivan Šebalja, Josip Tonković — Prikputa, Vinketa Luka i dr.⁸⁰

Na nekim pilanama (Mošune i Breze) zajedno su radili Hrvati iz Vinodola i Srbi iz Jasenka i Drežnice djelujući zajednički i složno u klasnom sindikalnom pokretu. To je značajno, jer su postojeće građanske stranke nastojale posijati što dublji razdor među radnicima različitih naroda. To klasno povjerenje koje je stvoreno između hrvatskih i srpskih radnika u Mošunama i Brezama bit će neprocjenjivi kapital u prvim ustaničkim danima 1941. godine.

BILJEŠKE

¹ Vidi o tome ovu literaturu: *Dr Vinko Antić*, VINODOLSKA SELCA U BORBI, Selca 1975; *Dr Vinko Antić*, UGOSTITELJSKI RADNICI U KLASNOJ BORBI CRIKVENICA—SELCE, Rijeka 1979; *Andrija Tus*, BRIBIR U REVOLUCIONARNOM POKRETU I OSLOBODILAČKOM RATU, Zagreb 1971; Katalog izložbe: RADNIČKI, KOMUNISTIČKI I REVOLUCIONARNI POKRET U VINODOLU ZA PROTEKLIH 60 GODINA, Crikvenica 1979.

² ADRESAR PODRUŽNICA, RADNIČKI GLASNIK, Zagreb, br. 4, svibanj 1919, str. 16.

³ Clanska iskaznica Josipa Lončarića, Narodna knjižnica, Selce.

⁴ Arhiv Hrvatske u Zagrebu (i dalje: AH), fond: UOZV 10992/1920, k. 4979.

⁵ Izvještaj podružnice Saveza građevinskih radnika u Selcima, Narodna knjižnica, Selce.

⁶ POKRET GRAĐEVINARA U NOVOM VINODOLU, RADNIK, Zagreb, br. 13, 16. XII 1920, str. 4.

⁷ IZ PRIMORJA, RADNIK, Zagreb, br. 3, 24. VII 1920, str. 5.

⁸ Iskaz brojnog stanja podružnica i platišta Saveza kovinarskih radnika na teritoriju Hrvatske i Slavonije od 15. IX 1922, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (i dalje: AIHRPH), fond, SMRJ, k. 1.

⁹ Usporedi: Izvještaj velikog župana Modruško-riječke županije iz Ogulina od 6. VI 1919. upućen Predsjedništvu Zemaljske vlade u Zagrebu, AH, fond: PRZV 6—14 175-1067-5618-5619/1919; Izvještaj predstoništva kotarske oblasti u Novom od 12. XI 1920. upućen velikom županu Modruško-riječke županije u Ogulinu, AH, fond: PRZV 6—14 14881-19204-19441/1920; ŠTO SE TO DOGAĐA U CRIKVENICI, NOVA ISTINA, Zagreb, br. 22, 17. I 1920, str. 8; IZ PODRUŽNICE, CRIKVENICA, RADNIK, Zagreb, br. 2, 1. VI 1920, str. 8; POKRET GRAĐEVINARA U NOVOM VINODOLU, Radnik, Zagreb, br. 13, 16. XII 1920, str. 4; OBJAVE. BRIBIR, RADNIK, Zagreb, br. 12, 2. XII 1920, str. 3.

¹⁰ *Josip Cazi*, NEZAVISNI SINDIKATI, Zagreb 1967, knj. III, sv. 1, str. 18 i 65.

¹¹ *Josip Cazi*, RAZVOJ SINDIKATA U SKLOPU UJEDINJENOGA RADNIČKOGA SINDIKALNOG SAVEZA JUGOSLAVIJE, Zagreb 1980, str. 347.

¹² Isto, str. 273.

¹³ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 350/9701.

¹⁴ Izvještaj Pokrajinskog sekretarijata Saveza građevinskih radnika Jugoslavije u Zagrebu od 18. XI 1935. upućen Radničkoj komori u Zagrebu, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 390/9726.

¹⁵ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 382/5343.

¹⁶ *Josip Cazi*, RAZVOJ SINDIKATA U SKLOPU UJEDINJENOGA RADNIČKOGA SINDIKALNOG SAVEZA JUGOSLAVIJE, n. dj., str. 273.

¹⁷ Uspoređi: Biografija Drage Bogdanića, prijepis kod autora i članak NAŠA NOVA PODRUŽNICA U SELCU, RADNIK, Zagreb, br. 72, 4. XII 1937, str. 6.

¹⁸ Isto.

¹⁹ NAŠA NOVA PODRUŽNICA U SELCU, RADNIK, br. 72, 4. XII 1937, str. 6.

²⁰ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 10073/34.

²¹ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 390/9502.

²² *Andrija Tus*, BRIBIR U REVOLUCIONARNOM POKRETU I OSLOBODILAČKOM RATU, n. dj., str. 58—59.

²³ Dopis Povjereništva Radničke komore u Sušaku od 20. VI 1935. upućen Radničkoj komori u Zagreb, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 388/8748.

²⁴ U navedenoj knjizi Andrije Tusa (vidi bilješku 22) na str. 60 navodi se netočan podatak o osnivanju podružnice SDRJ u Bribiru. Dakle, nije osnovana 1937. već 1938. godine.

²⁵ Izvještaj Sreskog načelstva u Novom od 28. II 1938. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Sindikati; NOVE DRVODJELJSKE PODRUŽNICE, RADNIK, Zagreb, 18. III 1938.

²⁶ Vidi bilješku 22, str. 61.

²⁷ Vidi bilješku 16, str. 633—634.

²⁸ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 348/8858.

²⁹ AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 387/7832.

³⁰ Kopija dokumenta kod autora.

³¹ Zapisnik sa glavne skupštine HRS-a održane u Zagrebu 13. XII 1936, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 11663/36.

³² Fotokopija dokumenta kod autora.

³³ *Dr Ivo Jelić*, KOMUNISTIČKA PARTIJA HRVATSKE 1937—1945, Zagreb 1981, knj. I, str. 135—136.

³⁴ *Josip Broz Tito*, SABRANA DJELA, Beograd 1977, knj. 3, str. 96.

³⁵ Vidi bilješku 22, str. 59—60.

³⁶ SKUPŠTINE PODRUŽNICA HRVATSKOG RADNIČKOG SAVEZA, HRVATSKI RADNIK, Zagreb, br. 3, 1. VI 1936, str. 3.

³⁷ Isto.

³⁸ RADNIČKE SKUPŠTINE HRS-a, HRVATSKI RADNIK, br. 12, 15. X 1936, str. 4.

³⁹ GLAVNA SKUPŠTINA PODRUŽNICE HRS-a U NOVOM, HRVATSKI RADNIK, br. 17, 1. VIII 1937, str. 2—3.

⁴⁰ Izvještaj Sreskog načelstva Novi od 14. II 1938. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Političke situacije.

⁴¹ Isto.

⁴² Izvještaj Sreskog načelstva Novi od 1. VII 1938. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Političke situacije.

⁴³ GLAVNA GODIŠNJA SKUPŠTINA HRSOVE PODRUŽNICE NOVI VINODOL, HRVATSKI RADNIK, br. 49, 30. XI 1939, str. 10.

⁴⁴ GLAVNA GODIŠNJA SKUPŠTINA HRS-a U NOVOM VINODOLU. LIJEP USPJEH HRSOVE PODRUŽNICE, HRVATSKI RADNIK, br. 1, 9. I 1941, str. 7.

⁴⁵ GRAĐEVINSKI RADNICI U CRIKVENICI POSTIGLI VELIKU POVIŠICU. I PREŠLI U MASAMA U HRS, HRVATSKI RADNIK, br. 14, 15. XI 1936, str. 8.

⁴⁶ RADNIČKE SKUPŠTINE HRS-a, HRVATSKI RADNIK, br. 2, 15. II 1937, str. 4.

⁴⁷ POKRET RADNIKA NA CESTOGRADNJI CRIKVENICA — KRALJEVICA; PILANSKI I ŠUMSKI RADNICI U BREZI POSTIGLI DOBAR KOLEKTIVNI UGOVOR, HRVATSKI RADNIK, br. 14, 11. VII 1937, str. 13—14.

⁴⁸ Izvještaj Okružne ekspoziture Radničke komore u Sušaku upućen 11. VIII 1934. Radničkoj komori u Zagrebu, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 346/7929.

⁴⁹ Izvještaj Okružne ekspoziture Radničke komore u Sušaku od 22. VIII 1934. upućen Radničkoj komori u Zagrebu, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 346/7929.

⁵⁰ Dopis podružnice Saveza građevinskih radnika Jugoslavije iz Crikvenice od 23. V 1935. upućen Radničkoj komori u Zagrebu, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 382/5343.

⁵¹ Izvještaj Save Radakovića od 4. VII 1935, AIHRPH, fond: Radnička komora, inv. br. 382/5343.

⁵² *Dr Vinko Antić*, UGOSTITELJSKI RADNICI U KLASNOJ BORBI CRIKVENICA—SELCA, n. dj., str. 61—72.

⁵³ Izvještaj Sreskog načelstva Novi od 17. VIII 1936. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu; Kolektivni ugovor od 15. VII 1936, AIHRPH, fond: Grupa V, inv. br. 84; LIJEPI USPJEHI GRAĐEVINSKIH RADNIKA U VIN. NOVOM, HRVATSKI RADNIK, br. 7, 1. VIII 1936, str. 6.

⁵⁴ AIHRPH, fond: Grupa V, inv. br. 84.

⁵⁵ Zapisnik od 27. X 1936, AH, fond: Savska banovina, k. 1622.

⁵⁶ Izvještaj Sreskog načelstva Novi od 28. X 1936. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AH, fond: Savska banovina, k. 1622.

⁵⁷ Zapisnik od 18. XI 1936, AH, fond: Savska banovina, k. 1622.

⁵⁸ GRAĐEVINSKI RADNICI U CRIKVENICI POSTIGLI VELIKU POVIŠICU, HRVATSKI RADNIK, br. 14, 15. X 1936, str. 8.

⁵⁹ Izvještaj Sreskog načelstva u Crikvenici od 5. X 1936. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AH, fond: Savska banovina, k. 1634.

⁶⁰ Izvještaj Sreskog načelstva u Crikvenici od 13. X 1936. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AH, fond: Savska banovina, k. 1634.

⁶¹ Izvještaj Sreskog načelstva u Novom od 20. X 1936. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AH, fond: Savska banovina, k. 1622.

⁶² Vidi bilješku 22, str. 57—58.

⁶³ Izvještaji Sreskog načelstva u Novom od 26. II i 3. III 1937. upućeni Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu; Kolektivni ugovor od 3. III 1937, AIHRPH, fond: Grupa V, inv. br. 133.

⁶⁴ Izvještaji Sreskog načelstva u Novom od 8. III, 12. III, 25. III i 6. IV 1937. upućeni Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Grupa V, inv. br. 133.

⁶⁵ POKRET RADNIKA NA CESTOGRADNJI CRIKVENICA—KRALJEVICA, HRVATSKI RADNIK, br. 14, 11. VII 1937, str. 13—14; ŠTRAJK GRAĐEVINSKIH RADNIKA JOŠ TRAJE, PRIMORSKE NOVINE, Sušak, br. 621, 30. VII 1937, str. 3.

⁶⁶ Vidi članke: SKUPŠTINA URSS U CRIKVENICI; TEŠKE PRILIKE GRAĐEVINSKIH RADNIKA U CRIKVENICI, RADNIK, Zagreb, br. 68, 12. XI 1937, str. 6 — 7.

⁶⁷ Vidi bilješku 52, str. 78—96.

⁶⁸ KOLEKTIVNI UGOVOR ZA UGOSTITELJSKO POMOĆNO OSOBLJE U CRIKVENICI I SELCIMA, PRIMORSKE NOVINE, Sušak, br. 558, 15. V 1937, str. 2.

⁶⁹ Vidi bilješku 52, str. 78—96.

⁷⁰ AIHRPH, fond: Grupa III.

⁷¹ PILANSKI I ŠUMSKI RADNICI U BREZI POSTIGLI DOBAR KOLEKTIVNI UGOVOR, HRVATSKI RADNIK, br. 14, 11. VII 1937, str. 14.

⁷² AH, fond: Savska banovina, k. 1691.

⁷³ Isto.

⁷⁴ AH, fond: Savska banovina, k. 1691; NAPADNUT I UNIŠTEN KAMIJON, PRIMORSKE NOVINE, Sušak, br. 611, 19. VII 1937, str. 3; NAPADNUT I UNIŠTEN KAMIJON U NOVOM, ISTINA, Sušak, br. 30, 25. VII 1937, str. 3.

⁷⁵ Krivična prijava Žandarmerijske stanice u Novom od 17. VII 1937, AH, fond: Savska banovina, k. 1691.

⁷⁶ Izvještaj Sreskog načelstva u Novom od 22. VII 1937, AH, fond: Savska banovina, k. 1691.

⁷⁷ Izvještaj Sreskog načelstva u Crikvenici od 5. III 1938. upućen Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Političke situacije.

⁷⁸ Izvještaji Sreskog načelstva u Novom od 20. IV, 23. IV, 28. IV, 11. V, 13. V, 16. V i 27. V 1938. upućeni Kr. banskoj upravi Savske banovine, Odjeljku za zaštitu države, u Zagrebu, AIHRPH, fond: Grupa V, inv. br. 181.

⁷⁹ USPJESI HRŠOVE PODRUŽNICE NOVI VINODOL, HRVATSKI RADNIK, br. 2, 11. V 1940, str. 2.

⁸⁰ Katalog izložbe: RADNIČKI, KOMUNISTIČKI I REVOLUCIONARNI PO-KRET U VINODOLU ZA PROTEKLIH 60 GODINA, n. dj., str. 21.

Nakon prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), održanog 26. i 27. studenog 1942. godine u Bihacu, pristupilo se i u Hrvatskoj pripremama za osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). S time u vezi su vijećnici AVNOJ-a iz Hrvatske pokrenuli prvih dana prosinca 1942. godine akciju za stvaranje ZAVNOH-a, naznačivši u dopisima poslaticama okružnim komitetima KPH u Hrvatskoj da je ta inicijativa pokrenuta zajedno s izvršnim odborom AVNOJ-a. Taj je dopis, a potpisao ga je Andrija Hebrang, tadašnji član izvršnog odbora AVNOJ-a i sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske (CKKPH), poslat 5. prosinca u vidu okružnice svim OK-ima u Hrvatskoj. U njemu je naznačeno da OK-i predlože u roku od 10 dana broja i karakteristike određenog broja (različite za razne okruge) »poznatih i istaknutih narodnih boraca, odanih narodno-oslobodilačkoj borbi, bez obzira na raniju partijsku pripadnost i bez obzira na nacionalnost i vjeru«, koji će doći u obzir za vijećnike ZAVNOH-a. Upozoreno je i na potrebu vođenja brige o proporcionalnom nacionalnom i vjerskom sastavu stanovništva pa, s tim u vezi, i nacionalnoj pripadnosti predloženih predstavnika.⁸ Dodatno je »post scriptum« naznačeno u okružnici da među predloženima treba biti i žena kao i nekoliko istaknutih partijskih radnika. Za područje Hrvatskog primorja je u glavnom tekstu okružnice naznačeno da se predloži 5 (pet) kandidata, ali je na kraju »post scriptum« upozoreno da OK-i po mogućnosti »predlože i veći broj kandidata«.

Odmah po primitku spomenute okružnice se OK KPH za Hrvatsko primorje pismeno obratio svim kotarskim komitetima KPH s tim da predlože, u duhu spomenute okružnice »vijećnika AVNOJ-a iz Hrvatske« kandidata za članove prvog saziva ZAVNOH-a.

Na vinodolskom su teritoriju djelovala tada 3 kotarska komiteta KPH, za Crikvenicu, Novi Vinodolski i Senj.⁹ Zbog toga su sva tri komiteta predložila kandidate za ZAVNOH svog područja, nakon čega je OK KPH za Hrvatsko primorje sastavio konačnu listu koju je uputio Centralnom komitetu KPH.

U prijedlogu KKKPH Crikvenica je naznačen samo Šimen Marulić, u prijedlogu KKKPH za Novi Vinodolski su naznačeni — Milan Matija, Pavle Matija, Antun Burković i Stjepan Ugrin, a u prijedlogu KKKPH Senj Tomo Strizić i Josip Butorac.

OK KPH za Hrvatsko primorje je — usvojivši prijedloge kotarskih komiteta — poslao Centralnom Komitetu KPH 16. prosinca 1942. godine ovaj prijedlog delegata za ZAVNOH:

»Imena i karakteristike sedmorice poznatih i istaknutih boraca koji dolaze u obzir za vijećnike našeg zemaljskog vijeća: